

§ 18. Правапіс *у, ў*

Успамінаем і паўтараем

132. Прачытайце тэкст. Раскрыццю якой думкі ён падпарадкаваны? У якім сказе яна сфармулявана?

Таццяна ўважліва разглядала кветкі, што раслі на клумбе. Белыя, ружовыя, жоўтыя, бэзавыя астры. Ім бы расцвісці ў жніўні. Але, захінутыя ад вятроў шматпавярховым домам, яны распанелі тут у ліпені і цешылі цяпер позірк. А куст гартэнзіі! Белыя суквецці звисалі з галінак вялізнымі шарамі. Упрыгожаны імі, куст сам нагадваў дзівосны шар, увесь нібы абвіты ліхтарыкамі. Позірку нельга было адарваць ад гэтай клумбы! (*Паводле Р. Баравіковай*).

Растлумачце правапіс слоў з выдзеленымі літарамі.
Як вы разумееце сэнс слова *распане́ць*?

Літара **ў** (*у* нескладовае) п і ш а ц ц а пасля галосных:

- у пачатку слоў: *на ўзгорку, каля ўнівермага*;
- у сярэдзіне слоў: *заўтра, каўнер*;
- у канцы слоў: *сказаў, лей*;
- пасля злучка і двукосся, калі папярэдняе слова заканчваецца на галосны: *паўднёва-ўсходні, гучнае «ўра»*.

133. Спішыце сказы, устаўляючы прапушчаныя літары і раскрываючы дужкі. Растлумачце правапіс літары **ў**.

1. Увесь час дз..мулі па..ночна-..сходнія в..тры́ (*А. Казлоў*). 2. Увесь той час, пакуль Нічыпар стаяў ля дошкі, у а..дыторыі панавала по..ная цішыня (*Г. Аўласенка*). 3. У залах і фондах Мірскага замка беражліва захо..ваюцца ..нікальныя экспанаты (*А. Лойка*). 4. Пустое «..ра» нікога не парадзе (*А. Сербантовіч*). 5. Праз год ва ..ніверсітэт зноў прыехалі замежныя сту(дэ/дзе)нты (*А. Ветэх*).

134. Прачытайце словы, прыведзеныя ў табліцы.

З лацінскай мовы	З нямецкай мовы	З англійскай мовы
ра́ды <u>у</u> аква́ры <u>у</u> м	стра́ <u>у</u> фра́ <u>у</u> *	шо́ <u>у</u> но́ <u>у</u> -ха́ <u>у</u> *

Чаму ў гэтых словах пасля галосных пішацца літара **у**?

Літара **у** п і ш а ц ц а:

- у іншамоўных словах, якія заканчваюцца на **-у****м**, **-у****с**: *прэзідыу**м****, *подыу**м***, *соу**с***;
- на канцы іншамоўных слоў не пад націскам: *фра́у*, *шо́у*;
- у словах з націскным [у]: *ау́л**, *бау́л*, *трыу́м**ф****;
- у пачатку ўласных назваў: *да Ульяны*, *ва Уладзі-вастоку*;
- пасля знакаў прыпынку: *Іра маўчала*, *уважліва слу-хала*.

135. Запішыце словы (спалучэнні слоў) у два слупкі ў залежнасці ад таго, якая літара пішацца на месцы пропуску — **у** ці **ў**.

Ліноле..**м**, нака..**т**, са..**на**, рады..**с**, Святлана ..ладзіміраў**на**,
ва ..ніверсаме, тры..**м****ф**, бо..**лінг**, па-..**ч**арашняму, натары..**с**,
ручка-..**казка**, кло..**н**, ва ..збекістане, Брэсцкая ..ні**я***

Падкрэсліце арфаграмы ў слове *радыу**с***.

136. Выпішыце словы (спалучэнні слоў), у якіх прапушчана літара **у**.

Ра..**нд**, ба..**л**, да ..ладзіміра, а..**торак**, прэзіды..**м**, бацькі
..льяны, паўночна-..**сходні**, ла..**рэат*******, фра..**..**, ва ..ніверсітэце,
а..**кцыён**, аквары..**м**, каля ..рны, касмана..**т**, со..**с**, пра..**нук**,
стра..**с**, ток-шо..**..**, фа..**на**.

Падкрэсліце слова, якое нельга падзяліць для пераносу.

137. Выканайце інтэрактыўнае заданне па тэме «Праваніс *у, ў*».

138. Прачытайце верш. Якія моўныя сродкі выкарыстоўвае паэт, каб пераканаць чытача ў тым, што «бульба лепшая са страў»?

Бульба

Каб толькі мог, дык я б, няйначай,
Даў бульбе лепшую з адзнак —
Ах, бульба, бульба, што за ўдача,
Што за выгода, што за смак!
І са стала, з вялізнай міскі,
Па раннях, поўднях, вечарах
Малому мне яшчэ ў калыску
Ляцеў яе прывабны пах.

А давялося добра вызнаць,
Што бульба лепшая са страў,
Калі я сеў за стол вялізны,
Тады ўвесь смак яе пазнаў —
Пячонай, з сокам журавінным,
З капустай, з квасам, з агурком;
Варонай, чыстай ад лушпіння*,
Найлепей — з кіслым малаком...

П. Броўка.

Якія вы ведаеце стравы з бульбы?

Знайдзіце ў вершы прыклады, якія ілюструюць розныя выпадкі праванісу літары *ў* (у пачатку, у сярэдзіне, у канцы слоў).

Падбярыце да слова *бульба* аднакаранёвыя словы, якім адпавядаюць наступныя лексічныя значэнні:

- а) 'адзін клубень бульбы';
- б) 'кафэ, у меню якога пераважаюць стравы з бульбы';
- в) 'блін з дранай бульбы, дранік';

г) ‘поле, з якога сабраны ўраджай бульбы, на якім папярэдняя культура была бульба’.

Д л я д а в е д к і: *бульбянік, бульбіна, бульбяная, бульбянішча.*

139. Устанавіце адпаведнасць паміж прыказкамі і іх сэнсавымі характарыстыкамі. Запішыце прыказкі, выбіраючы з дужак патрэбную літару.

1. Слова — серабро, ма(л/ў)чанне — золата.
2. Хто парася (у/ў)краў, (у/ў) таго (у/ў) вушах пішчыць.
3. Яму раніцаю росна, (у/ў) по(л/ў)дзень млосна, а (у/ў)вечары камары кусаюць.

а) Пра гультая, які шукае апраўданне сваёй ляноты.

б) Гаворыцца як парада абдумваць сваё выказванне і лепш прамаўчаць, чым сказаць лішняе.

в) Той, хто правінаваціўся ў чым-небудзь, сам міжвольна выдае сябе сваімі паводзінамі.

У апошняй прыказцы падкрэсліце словы, у якіх колькасць гукаў і літар не супадае.

140. Прачытайце тэкст. Якая частка з’яўляецца ўводнай? Ці ёсць у тэксце канцоўка?

Спішыце, выбіраючы з дужак патрэбную літару.

Шпачыны домік

Ціха і цёпла на прызбе з па(у/ў)днёва-(у/ў)сходняга боку, хаця ля платоў яшчэ л(я/е)жыць пач(а/о)рнелы сне(з/х). Заліваюцца (у/ў) небе жаваранкі. Але іх не бачыць Міколка (у/ў) б(я/е)здонным блакіце. Затое шпакі свішчуць на в(я/е)рбе (у/ў) суседнім панадворку. Там (у/ў)жо ёсць і шпако(у/ў)ня. Ёсць і стрэшка, і круглая, як разя(у/ў)лены рот, дзірачка-(у/ў)лётка.

Міколка зайздросціць Лявону і (У/Ў)ладу, што яны зр(а/о)білі такую шпако(у/ў)ню. Хлопчык марыць хутчэй падр(а/о)сці, пасадзіць в(я/е)рбу, каб яна выр(а/о)сла высокай і то(у/ў)стай. Тады ён зробіць і (у/ў)знясе на яе яшчэ лепшую шпако(у/ў)ню. І (у/ў) яго будуць св(а/о)е шпакі (Паводле І. Стадольніка).

Растлумачце пастаноўку коскі ў першым сказе апошняга абзаца.

🔪 Вусна дапоўніце тэкст апісаннем «яшчэ лепшай шпакоўні», якую марыць зрабіць Міколка.

141. Спішыце сказы, устаўляючы прапушчаныя літары. Растлумачце правапіс літар **у, ў**.

1. Зацягва..ся змрокам пераез.. з бу..кай і паламаным шлагба..мам (В. Быкаў). 2. А..шумела аплад..сментамі заключнае шо.., цэлую га..іну яго трансліравала т..лебачанне (А. Кудласевіч). 3. Тры..мф належаў ім абодвум (В. Хомчанка). 4. Пачу..шы пах сырадою, прыбег аднекуль з-за хлява рыжаваты кот, падня.. кароткі хвост, замя..каў (Г. Далідовіч). 5. Дубадзел рушыў да ст..ла прэзіды..ма (І. Мележ). 6. Сёмага верасня дзве тысячы трэцяга года ў горадзе Полацку быў устаноўлены помнік літары **ў** (В. Іўчанкаў).

Разгледзьце фотаздымак помніка літары **ў**, змешчаны на вокладцы вучэбнага дапаможніка (скульптар І. Куржалаў). Як вы лічыце, чаму менавіта гэтай літары беларускага алфавіта ўстаноўлены помнік? Чаму гэты помнік зроблены ў выглядзе вокладкі кнігі?

У другім сказе падкрэсліце граматычныя асновы.